

standardnog jezika. Vidi, na primer, istiskivanje lokalnih formi iz urbanih koina pod uticajem KSJ u Saveznoj republici Nemačkoj i Holandiji (Tipy naddialektnych form jazyka 1981, 298).

Moguć je, naravno, i obrnuti tok (od dna ka vrhu). Tako pojave koje nastaju u dijalektima i šire se prema vrhu društvene piramide dove do sublimacije supstandardnih formi i njihovo uzdržanje do nivoa standardne upotrebe. Ovo se može ilustrovati unapredjenjem u standardne termine poput *džez*, *A-bomba*, *sporedni kanal*, itd. koji su nekada bili sleng. Delovanje dijalekata i regionalnih koine na norme standardnog jezika u bliskoj je vezi sa tendencijom kao što su društvena i geografska pokretljivost stanovništva i njegova urbanizacija. Vidi podatke B. Vaksmana koji je pokazao koliko je stvaranje leksičkih normi savremenog moldavskog jezika zavisno od takvih obeležja moldavske jezičke situacije kao što je pretežan broj seoskog stanovništva, njegova migracija u gradove i usled toga »ruralizacija« standardnog moldavskog pod uticajem teritorijalnih dijalekata i regionalnih koine (Vaksman 1974).

Interakcija suprotnih tendencija koja dovodi do normativnih inovacija (od gore prema dole i od dole prema gore) približava standardni jezik i svakodnevni narodni govor jedan drugom. »Stari pisani jezici Kine i Japana, jermenski grabar i klasični arapski mnogo su izdvojeniji od spontanih narodnih govora nego što su to savremeni standardni jezici. Srednjevekovne pisane jezike karakteriše uska društvena osnova dok stvaranje nacionalnih standardnih jezika pokazuje sve veću tendenciju ka njihovoj demokratizaciji, ka širenju njihove društvene osnove, ka premoščavanju jaza između književnog i razgovornog stila te, kao rezultat, i ka prodrođu ne-standardnog rečnika, frazeologije pa, delimično, i gramatičkih oblika u pisani standardni jezik.« (Guchman 1981, 304).

Ukrštanje ovih dveju tendencija dovodi do različitih rezultata u različitim jezičkim situacijama. U Italiji je njihova interakcija delimično odgovorna za naporeno postojanje dve strukturalne varijante pisanih standardnog jezika: kodifikovani standardni jezik u pisanim obliku (italiano come si scrive) i takozvani regionalni jezik (italiano regionale), pisana varijanta standardnog jezika protkana provincializmima (za detalje vidi Stepanova 1981, 136).

I, konačno, centar inovacije se može nalaziti u sredini društvene piramide odakle se talasi inovacije šire od osnove i do vrha. Prema W. Labovu ovo je verovatno način na koji se postvokalno /r/ širi u gradu Njujorku. Najaktivniji nosilac ove inovacije je niža srednja klasa u čijim se redovima javlja veća učestalost ove nove norme nego što je to slučaj kod više srednje klase, a da ni ne govorimo o nižim slojevima urbanog društva (Labov 1966).

Pomenuti obrasci normativnih inovacija zavise od društvenih kontakata jer se na njima temelji širenje norme u prostornom i društvenom pogledu. I, na kraju, razmotrićemo početni mehanizam formiranja standardnih jezičkih normi. Prvobitni izvori standardnog jezika i njegovih normi mogu obuhvatiti osnovni dijalekat (vidi gore pomenuti monokentrični obrazac), supradijalekatske regionalne i urbane koine (vidi, na primer, prerastanje jedne od hausa regionalnih koina u Nigeriji u osnovicu kodifikovane standardne jezičke norme — Parchomovskij 1981, 199–219), jezik tradicionalne epske narodne poezije (o uticaju, usmene epske tradicije na stvaranje novopismenih standardnih jezika sa posebnim osvrtom na zapadno-kavkanske standardne jezike, kao što je adigiski vidi Kumachova, Kumachov 1981, 41–54), jezik lepe književnosti (vidi opštepriznatu ulogu Puškina u stvaranju standardnog russkog jezika) i jezik državne administracije (vidi ulogu *Kanzleisprache* na formiranju supradijalekatske varijante nemačkog jezika tokom XV i XVI veka — Semenjuk 1981, 120–136).

Osim spontanog razvoja i proces jezičkog planiranja, osmišljen i ka određenom cilju usmeren napor kojim se utiče na razvoj jezika, može igrati značajnu ulogu u stvaranju standardnih jezičkih normi. Na ovom je polju ogromno iskustvo stećeno u Sovjetskom Savezu, posebno u toku perioda »jezičkog inženjeringu«, razvoja širokih razmara sistema pisanja i standardnih jezika kako bi se olakšalo unapredjenje kulturnog razvoja naroda na stupnju predpismenoosti posle Oktobarske revolucije. Tokom tog perioda promišljeno društveno regulisanje jezičkog razvoja ispoljavalo se, između ostalog, i u činjenici da su u »dijalekatske osnove novo-pismenih jezika, kao osnove nekih jezika sa dugom tradicijom pismenosti koji su tokom sovjetskog perioda promenili svoje osnovne dijalekte, utvrđene smišljenim odabiranjem dijalekta ili subdijalekatske grupe« (Dešeriev 1968, 50–607). Nije se mogao ostvariti cilj stvaranja standardnih jezika za predpismeno narode bez smišljenog intervenisanja u spontane jezičke tokove. Otuda je »širenje funkcija kalmičkog jezika dovelo do obogaćivanja njegovog rečnika, do promena u njegovoj morfološkoj, načinu građenja reči i sintakse« (Suseeva 1972, 260).

Prirodno, mogućnosti takvih intervencija strogo su ograničene, i u prirodnim jezicima ove se granice ne mogu prekoracićati po volji (Avrorin 1970, 2). Oblik aktivnosti kodifikovanja usmerenih ka određenom cilju se menjaju zavisno od situacije. One se mogu sprovoditi putem specijalizovanih institucija kao što je, na primer, Francuska akademija nauka, putem normativnih gramatika i rečnika, a ponekad i preko istaknutih ličnosti nacionalne kulture (na primer, kroz rad Vuka Karadžića na srpskohrvatskom jeziku, Ivara Asena na norveškom, Haugen 1972, 170–190). Ovaj tip aktivnosti često postaje poprište na kome se sukobljavaju različite društvene snage i njihovi različiti stavovi prema jeziku — od čistunstva do »permisivnosti«. Ovo se može ilustrovati primerom rasprava koje su se javile u SAD povodom III izdanja rečnika Merijam Webstera *New International Dictionary* čiji su sastavljači optuženi za narmerno kvarenje engleskog jezika. Sukob između čistunstva i antinormativizma otkriva da njihovi zagovornici imaju mnogo toga zajedničkog: i jedni i drugi prenaglašavaju neka obeležja standardnog jezika, čistunci prenaglašavaju njegovu stabilnost, a »anti-normativci« njegovu promenljivost; i jedni i drugi zastupaju ekstremne stavove u pogledu uloge rečnika, bilo da preuvelećavaju mogućnost rečnika da utice na razvoj norme ili da je sasvim poriču. Ovaj je sukob, svakako, značajan indikator javnog mnjenja koje je, samo po sebi, daleko od toga da je bez značaja za oblikovanje standardnih jezičkih normi (Švejcer 1983, 91–96).

S engleskog: Vladislava Felbabov

jezičke norme

a. bamgboze (badan, nigerija)

Mada se pojam norme često javlja u sociolingvistici, termin se koristi u nekoliko različitih značenja među kojima je značenje norme kao standardne ili odabrane varijante (Ferguson 1968, 31; Haugen 1972, 252), norme kao jezičkog obeležja (Crystal 1980, 243; Wald & Shopen 1981, 23), norme kao pravila (Hymes 1972, 54; Jernudd & Neustupna 1986), i norme kao očekivanog ponašanja (Hymes 1972, 63).

Nekoliko se kvalifikacija pojma norme javljaju kada se norme tumače kao pravila ili kao očekivani obrasci ponašanja. Među tim kvalifikacijama su norme upotrebe (Fishman 1974, 1642; Bell 1976, 148, 153; Dua 1981, 103), norme pravilnosti (Dittmar 1976, 107), norme prikladnosti (Straker 1980, 106), norme očekivanja »Erwartungenormen« (Polenz 1972, 81), norme interakcije (Hymes 1972, 63–64), norme tumačenja (Hymes 1972, 64–65), norme vrednovanja (Labov 1966, 406), norme ponašanja (Bell 1976, 105) i norme komunikacije (Jernudd & Neustupna 1986).

Na osnovu ovog mnoštva termina jasno je da postoji dosta pokapanja i ponavljanja u pojmovima za problematiku jezičke norme. Na primer, norme upotrebe, pravilnosti i prikladnosti su veoma slične jedno drugoj, a norme prikladnosti podrazumevaju norme interakcije i tumačenja. Tako se čini da zapravo postoje tri osnovna tipa jezičkih normi:

- (I) Norma kôda: standardna varijanta nekog jezika ili jednog jezika odabranog iz grupe jezika i određenog da služi u službene ili nacionalne svrhe.
- (II) Norma obeležja: bilo koje tipično svojstvo govornog ili pisanih jezika na bilo kom nivou (na primer, fonetskom, fonološkom, morfološkom, sintakšiškom, ortografškom itd.) kao i pravila koja prate njegovo stvaranje ili upotrebu.
- (III) Norma ponašanja: skup konvencija koje idu uz govor uključujući očekivane obrasce ponašanja u interakciji sa drugima, načine tumačenja onog što je rečeno, i opšte stavove prema načinu govora drugih.

Radna definicija jezičke norme mogla bi da glasi nešto kao: *standardni jezički oblik ili standardna jezička praksa koji služe kao referentna tačka za druge jezičke oblike ili drugu jezičku praksu*.

Sledeći Rubina (1972) možemo reći da jezička norma poseduje sledeće karakteristike:

- (I) Ona je referentna tačka ili sistem pomoću kojih korisnici stalno procenjuju sopstvenu performansu ili sude o performansi drugih.
- (II) Ona pripisuje vrednost, te se tako referentna tačka povezuje sa »pravilnom« ili »prikladnom« upotrebotom.
- (III) Ona određuje kada se i u koje svrhe norma koristi.
- (IV) Nailazi se na izvestan stepen prihvatanja norme od strane značajne grupe ljudi u okviru govorne zajednice.

U pojmu norme implicitno se nalazi ideja odstupanja od norme. Iz funkcije norme kao »referentnog okvira« (Garvin 1964, 522) proističe da se odstupanja od norme moraju vrednovati po tome da li su to dozvoljene varijacije norme ili otvorena narušavanja norme.

U bliskoj vezi sa izbegavanjem narušavanja norme je preskripcija. Poštovanje norme često podrazumeva propisivanje onoga što predstavlja normu. Ovo se obično ostvaruje pomoću niza normativnih pravila, a takva pravila nisu ograničena na poznata pravila nastave jezika (kao što su pravila izgovora ili sintakse) već se prostiru i na one faktore izvan jezika koji upravljaju jezičkom upotrebotom. Tipično za ovo stanovište je Hajmzova (1972, 63) tvrdnja da »sva pravila koja upravljaju govorom imaju, naravno, normativni karakter«. Sa normativnim pravilima su takođe povezane mere zamišljene da obezbede njihovo sprovođenje. Kao što je istakao Polenc (1972, 81–82), takve mere mogu biti pozitivne (na primer, davanje dobrih ocena, podsticaji, povećane društvene mogućnosti), ili negativne (na primer, davanje loših ocena, zatvaranje profesionalnih mogućnosti i društvena diskriminacija).

Jedan od važnih načina da se norma utvrdi jeste da se ona kodificuje. Takav je, zapravo, značaj pisanja u pismenim društvinama da se književni jezik obično smatra »kodifikovanom normom« (Trudgill 1979, 10; Dittmar 1976, 107). Vredno je pomenuti, međutim, da se norme mogu smatrati standardom, a da nužno nisu kodifikovane. U društvinama na pragu pismenosti postoje složeni pesnički žanrovi koji su dobro standardizovani, ali nisu zabeleženi u pisanim obliku. Dobro proučen primer je Joruba proročka poezija koja poseduje razrađene sisteme versifikacije i primene, a formalizovana je i utvrđena isto toliko koliko i pisana poezija (Akinnaso 1985).

Još neka se pitanja mogu postaviti u vezi sa pojmom norme. Na primer, kada se pojave varijacije unutar norme, da li su takve varijacije deo šireg opsega norme ili bi ih trebalo smatrati posebnim normama? Kada se pojave varijabilne norme u nekoj dатoj govornoj zajednici, ne postoje li mogućnosti sukoba normi? U kakvoj su vezi norme sa grupama i podgrupama govornika? Neka od ovih pitanja razmotrićemo nešto kasnije u ovom radu.

POJAVA JEZIČKIH NORMI

Jezička norma je, po definiciji, tipična za neku grupu ljudi, ali, po analogiji, moguće je govoriti i o tome da pojedinac ima sopstvene norme. Otuda se pitanja o pojavi jezičkih normi obično kreću u krugu odnosa između normi grupe i normi pojedinaca. Obično se pojava grupne norme objašnjava u okvirima skupa normi pojedinaca. Kada govorí o fonemi, Svadeš (1934, 119) kaže, na primer,

»Na osnovu izdvojenog pojavljivanja (ili na osnovu odgovarajućeg uzroka) moguće je definisati tip u okviru norme. Svaki pojedinac poseduje sopstvenu normu i raspon odstupanja od norme, a društvena norma je zbir normi pojedinaca«.

Na istoj liniji, ali sada proširujući princip izvan uskog kruga prostih, jezičkih obeležja, i Dua (1981, 103) zaključuje da

»Naučnici obično misle da svaki pojedinac stvara sopstvene norme tokom procesa usvajanja jezika i socijalizacije, a njegove norme nalikuju normama drugih pojedinaca utoliko ukoliko mu one omogućavaju da zadrži grupni identitet.« Dok zbirna teorija grupnih normi može da adekvatno objasni varijacije u normama pojedinaca, smatram da se ta teorija može primeniti, uz izvesnu valjanost, samo na norme obeležja, ali ne u tolikoj meri na norme kôda i ponašanja. Razlike u izboru reči ili reči, posebnom izgovoru i u korišćenju slenga mogu ukazati na društveni status govornika, ali, i pored toga, neminovno se javlja veliki stepen poklapanja normi koje ti isti govornici imaju zajedničko sa drugim pripadnicima šire zajednice. U takvoj situaciji ima smisla govoriti o zbiru pojedinačnih normi u okviru grupne norme.

Razmotrimo, međutim, takve norme ponašanja kao što su norme o tome kada se može prekinuti sagovornik ili kada se ne može koristiti normalni izgovorni glas, a koje su u velikoj meri povezane sa društvenim strukturama i društvenim odnosima u nekoj zajednici ili tumačenje onoga što govornik kaže i kako to kaže, koje je povezano sa kulturom i sistemom verovanja neke zajednice (Hymes 1972, 63–64). Kako se takve norme mogu objasniti u okviru zbirne teorije? Opravданo je tvrditi da »svaki pojedinac posede svoju sopstvenu normu orientaciju, svoj sopstveni pogled na svet izgrađen na osnovu sopstvenog iskustva« i da ovu orientaciju »delimično deli sa drugim pojedincima« (Bell 1976, 100). Ali ako se to čini umanjuje se uloga društva u obezbeđivanju saobraznosti sa njegovim vrednostima. U vezi sa ovim, korisno je ponoviti razliku između kategorički (ili nepromenljivih) pravila i promenljivih (ili probabističkih) pravila (Bell 1976, 91). Dok su norme obeležja sličnije ovim drugim u pogledu dopuštenih varijacija, norme ponašanja su srodnije onim prvim po tome što je društvo manje sklono da toleriše odstupanja od tih normi. Zbog toga se čini da norme ponašanja nisu prosti zbir pojedinačnih normi.

Od tri tipa normi, norme kôda su najmanje podložne zbirnoj teoriji pojave jezičkih normi. Kao što je poznato, tokom procesa standardizacije kao i procesa alokacije pojedinačni korisnik jezika čini se da ne igra značajnu ulogu, osim prihvatanja norme. Proces selekcije (sem ako nije rezultat postepene, istorijske evolucije) podrazumeva nametanje nečega od strane nekog autoriteta.

Standardizacija se često navodi kao primer pojave jezičke norme. To je »proces po kome jedna varijanta jezika biva široko prihvaćena u celoj govornoj zajednici kao supradijalekatska norma — kao 'najbolji' oblik jezika — koja se vrednuje iznad regionalnih i društvenih dijalekata, mada se oni mogu smatrati odgovarajućim u nekim domenima« (Ferguson 1968, 31); a standardni jezik koji nastaje kao rezultat tog procesa predstavlja »kodifikovani oblik jezika koji prihvata šira govorna zajednica i koji joj služi kao model« (Garvin 1984, 522).²

Standardizacija uključuje dva značajna koraka: stvaranje modela koji se podražava i unapredavanje tog modela iznad svih ostalih suparničkih modela (Ray 1963, 5). Prvi korak nalaže identifikovanje varijante koja će postati model. Među potencijalnim kandidatima za ovu ulogu su geografski dijalekat (kao, na primer, onaj koji se govori u glavnom gradu), prestižni društveni dijalekat (kao što je dijalekat vladajuće elite ili klase obrazovanih), demografski dominantni dijalekat, književni dijalekat, klasični dijalekat ili »pregršt lokalnih dijalekata« (Bloomfield 1933, 483).

Neminovno se nameću pitanja o relativnom značaju svakog mogućeg modela. Praška škola, na primer, smatra da standardni jezik ne može postati neki oblik narodnog govora niti neki jezik koji se koristi u funkcionalne svrhe ili od strane nekog književnog pravca ili samo u jednoj oblasti nauke ili svakodnevneg života. Umesto toga »standardni jezik se mora pre svega zasnovati na prosečnoj praksi književnog jezika tokom poslednjih pedeset godina« (Rubin & Shuy 1973, 103). Očigledno je da je ova vrsta preškripcije zasnovana na jeziku sa pisanom tradicijom. Ako je išta sigurno, to je da nema nikakve opšte preskripcije o tome šta je osnova za standardni jezik. Ona se nužno razlikuje od jezika do jezika.

Mora se, međutim, reći da bez obzira na osnovu za standardni jezik, taj jezik ima malo izgleda da se učvrsti ukoliko se ne stvore podsticaji za njegovo širenje, a to nas dovodi do drugog koraka u unapredavanju odabranog modela. Taj korak uključuje mere namenjene da se poveća krug govornika ili da se obezbedi dostupnost odgovarajuće literature na standardnom jeziku.³ Često naveden Haugenov model od četiri stupnja koja označavaju progresiju od »dijalekta« do »jezika« ili od »narečja« do »standarda« je ovde veoma relevantan: (1) »selekcija norme« — (2) »kodifikacija forme« — (3) »elaboracija funkcije« — (4) »prihvatanje od strane zajednice« (Haugen 1972, 252). Ova progresija potrebuje da osmišljenom akcijom, kakva je tipična za napore jezičkog planiranja, kako bi se osigurala pojava standarda.

Uloga autoriteta u pojavu standarda može se ilustrovati nastankom standardnog joruba jezika u Nigeriji. Kada su misionari stigli u Jorubaland naišli su na »pregršt dijalekata«. Nije postojala čak ni opšta saglasnost o tome da su ovi dijalekti varijante jednog zajedničkog jezika. Ne-mački misionar i lingvista Sigismund V. Kele koji je sakupio znatne popise reči u Fritaunu skrenuo je pažnju na tu činjenicu u svom delu *Polyglotta Africana* (1854) i ukazao na to da je upotreba termina »yoruba« kao opštег naziva za sve dijalekte samo pogrešan naziv koji su im dali misionari. Jedan od misionara, značajna figura u standardizaciji joruba jezika, časni Samuel Krauder, potvrđuje ovo kada kaže u uvodu svoje gramatike joruba jezika:

»Narod iz svih delova Jorube sada je okupljen u koloniji Sijera Leone, i svaka strana ističe preimrućstvo svoga narečja... Izgovor prestonice uzeo sam kao standard jer mi se čini da je sredina između druga dva« (Crowther 1852, 1).

Zapravo, ne postoje samo tri dijalekta joruba jezika, već ih je preko dvadeset, ali interesantno je naglasiti i sagledati ulogu autoriteta u liku sastavljača rečnika, pisca gramatike i prevodica. Odabrani dijalekat popularizovan je u različitim publikacijama, pa i u prvim novinama štampanim u Nigeriji, *Iwe Irohin*, koje su prvi put izašle 25. oktobra 1859. godine. Sledeći koraci u procesu standardizacije predstavljali su Konferencija o ortografiji 1875., sazvana kako bi se rešili značajni ortografski problemi, Joruba komitet za ortografiju koji su se sastali 1966. i 1972. godine, kao razne osmišljene akcije koje su preduzete na osnovu njihovih preporuka.

Ova priča o standardizaciji joruba jezika pokazuje da bi pojam autoritet trebalo tumačiti prilično široko. Autoritet uključuje misionara sastavljača rečnika, uticajne autore, komite za jezička pitanja, razne odbore i komisije, pa, konačno, i samu vladu.

Dok je u jednojezičnoj situaciji interesovanje za standardizaciju, u višejezičnoj situaciji javlja se, osim standardizacije, i potreba za jezičkom alokacijom: naročito da bi se odlučilo koji će jezik biti zvanični jezik, a koji će se jezici koristiti kao mediji obrazovanja, itd. Većina odluka u pogledu jezičke alokacije su odluke viših tela za koje je potrebna akcija na nivou zakonodavstva i ministarstava, pa i na višem. U tom se pogledu pojava standardnog jezika, u kojoj »privatno preduzetništvo« može imati značajnog udela, razlikuje od pojave zvaničnog ili nacionalnog jezika.

Ako se Haugenov model primeni na jezičku alokaciju, proces odlučivanja ne samo da uključuje prvi korak selekcije norme već i stavljanje »pečata državnog autoriteta na izabranu normu. Taj model, međutim, ne objašnjava proces selekcije: ko vrši selekciju? Šta ulazi u proces selekcije? Jedan drugi model jezičkog planiranja proistekao iz rada Rubina, Džernada i pokušava da pruži odgovore na takva pitanja tako što nalaže da je potrebno da stručnjaci prethodno identifikuju neki jezički problem na osnovu činjenica i da sačine plan kako da se problem savlada, kao i moguće rezultate, da se doneše odluka u pogledu politike nakon što je razmotre odgovarajući organi vlasti, da postoji primena i evaluacija na svakom koraku (Rubin 1971). Kao što smo već istakli na jednom drugom mestu (Bambose 1983), osnovna slabost ovog modela je da on podrazumeva racionalističko i idealističko gledanje na jezičko planiranje, a da zanemaruje situacije, pogotovo u zemljama u razvoju, gde nisu još preduzeti nikavci prvi koraci da bi se identifikovali problemi ili razmotrila alternativna rešenja i prognozirali mogući ishodi, već gde se često dogada da formulisanje politike prethodi traganju za činjenicama.

Iz svega ovoga trebalo bi da je jasno da jezičke norme nužno ne nastaju na isti način. Ovo se ne odnosi samo na različite tipove normi, već se i u slučaju istog tipa norme mogu javiti varijacije u faktorima koji određuju pojavu norme.

VALJANOST JEZIČKIH NORMI

Pojam norme primjenjen na neku govornu zajednicu može ostaviti pogrešan utisak o visokom stepenu sličnosti ili možda čak i jednoobraznosti. Dobro je, međutim, poznato da su jezičke norme, udružene sa odstupanjima i varijacijama, ne samo u slučaju pojedinaca već i u slučaju određenih segmenata društvene zajednice.

Varijacije u odnosu na prihvaćene norme mogu se naći kod skoro svih tipova normi. Na primer, idiosinkratički izgovor nekog pojedinca ili upotreba dvostrukе negacije u nekim dijalektima engleskog jezika mogu se navesti kao primeri varijacije norme obeležja. Slično ovome, mada norma ponašanja u interakciji nalaže da se govornik ne prekida, postoje situacije u kojima je prekidanje dozvoljeno, kao, na primer, u sudnicu ili učionici tokom diskursa u obliku rasprave i tokom svade.

Najšire polje gde se mogu zapaziti varijacije su norme kôda. Obično govorimo o standardnom jeziku kao normi. Postoji li, međutim, zaista jedna norma ili ih ima više? Postoji pisani standard, a postoji i govorni standard. Zatim, postoje regionalni i socijalni dijalekti, a neki se dijalekti moraju koristiti udruženo sa standardom zavisno od situacije. Na primer, Strejker (1980, 106) skreće pažnju na »norme prikladnosti u upotrebi crnačkog engleskog jezika (CE) u odnosu na standardni engleski jezik (SE):

»Koristi SE kada norma prikladnosti nalaže korišćenje CE pokazuju osobu koja je nepotrebno korektna, neprijateljski raspoložena, distancirana i izveštajena. Koristi CE kada norma prikladnosti nalaže SE pokazuje da je govornik neobrazovana osoba.«

Osim razlike u dijalektu postoje i razlike u stilu i registru (uključujući odstupanja u književnom jeziku), mešanje kodova, kao i razne varijacije društvenom uslovljene.

Suočeni sa tako širokim varijacijama norme, razmotrimo sledeće postavke sa mogućnošću da jednu od njih odaberemo:

(a) Pojam jezičke norme je pogrešan naziv koji bi trebao odbaciti.

(b) Jezičku bi normu trebalo tako definisati da ona obuhvati i varijacije unutar jedne te iste norme.

(C) Jezička norma je promenljiva po obimu, a unutar iste zajednice mogu postojati različite norme.

Odbaciti pojам norme zbog varijacija znači zanemariti očigledne činjenice o generalizacijama u jeziku. Srećom, ne znam da postoji bilo kakav ozbiljan predlog u tom smislu. Uprkos uočljivim varijacijama kod izvesnih normi još uvek postoji visok stepen saobraznosti, čak i u pogledu performansi. Na primer, niko ne piše reči onako kako on hoće. Postoje dobro poznata pravila pravopisa kojih se pisci pridržavaju. U tom se smislu može ustanoviti norma obeležja u pogledu pravopisa. Mada neke druge norme mogu biti podložne varijacijama, još uvek je korisno da se može ukazati na referentnu tačku u odnosu na koju se varijacije mogu meriti. Osim toga, nastava jezika i učenje jezika neminovno poveća za sobom pojam norme. Postavka »a« je, prema tome, neodržava.

Cini se da je definicija jezičke norme koja uzima u obzir varijacije prilično prihvaćena u sociolingvističkoj literaturi. Na primer, Ferguson (1971, 54) definiše »idealnu standardizaciju« kao »jezik koji ima jednu, široko prihvaćenu normu koja se smatra odgovarajućom uz samo manje

sociolingvistika: razvoj i važenje jezičkih norm

nastavak i širenje jezičkih normi

b. schlieben, frankfurt na majni (sr nemačka)

Kad govorimo o jezičkim normama, o njihovom nastanku i širenju, shvatili ih deskriptivno ili preskriptivno, mi skoro isključivo mislimo na norme pojedinih istorijskih jezikâ. Pri tome zaboravljamo da mi, kad govorimo, izvodimo i druge aktivnosti, a ne samo govorenje u modusu nekog određenog pojedinačnog istorijskog jezika. Moj prilog ima za cilj da skrene pažnju i na norme ovih drugih govornih aktivnosti i da ispita njihov domet. Želela bih da ove misli razvijem u tri etape. Oslanjajući se na mog učitelja E. Coseriua, u prvom delu bih želela da razvijem i razmatram sistematičku govornih aktivnosti, kojoj vrsti normi ove različite govorne aktivnosti podležu i koji je domet određenih normi. U drugoj etapi treba izložiti jedno mišljenje, tj. pitanje razlike između usmenog i pismenog izražavanja i posledica koje iz nje proizilaze u odnosu na norme govora i jezika. I u završnom delu ova sistemska pitanja treba osvetliti s istorijskog stanovišta, polazeći s tačke gledišta: ne nalaži li se celokupni razvoj govorenja počev od doba pozne prosvetlenosti na ovom pod znakom sve većeg odvajanja od mesta, vremena i lica, pa bi ga stoga trebalo sagledati na jednom širem planu izdvajanja i otuđivanja kulturnih aktivnosti.

1. Sistematička govornih aktivnosti i njihove norme

Šta mi u stvari činimo kad govorimo? Koje vrste aktivnosti vršimo kad govorimo? Pre svega, govorenje shvaćeno vrlo uopšteno uvek predstavlja govorenje s drugima o svetu. Kao govornici mi vladamo određenim opštím tehnikama govorenja koje, kad smo ih jednom savladali tokom usvajanja prvog jezika, možemo da primenjujemo u svim drugim jezicima. Mi govorimo o stvarima sveta, ili, u obrnutoj perspektivi, mnoštvo stvari podređujemo pojmovima koje nam pojedinačni jezik stavlja na raspolaganje. Mi govorimo tako da nas neko drugi ili neki drugi mogu razumeti: mi variramo naš govor. Ove aktivnosti upućivanja i variranja ostvarujemo pomoću okruženja u kome se, govoreći, krećemo. Stvari koje imamo u vidu možemo da pokažemo (ostenzija) ili možemo da ukazujemo na njih (deiksija). Možemo da se pozovemo na ono što je već rečeno ili, anticipirajući, da upućujemo na ono što još ima da se kaže. I najposle, kod govorenja uvek prepostavljamo postojanje zajedničkog znanja o empirijskom svetu, o interpretacijama i vrednovanjima. Sve ove tehnike govorenja koje nam omogućuju da se sa drugima sporazumevamo o svetu, odnose se na svaki pojedinačni jezik. Kad govorimo mi to uvek činimo u modusu nekog istorijskog pojedinačnog jezika. I najposle mi uvek govorimo imajući u vidu određenu svrhu pa makar ta svrha bila i ukidanje svakodnevno postavljanje ciljeva. Mi govorimo u određenim istorijskim situacijama u obliku tekstova, koji su orijentisani na određenu završnost.

1.1. Početni sistem govornih aktivnosti mogao bi, dakle, da izgleda ova:

govorenje

pojedinačni jezik

tekst

Coseriu ove različite aspekte govorne aktivnosti povezuje sa njihovom namenom ka

univerzalne

istorijske

individualne

u smislu »jedne sukcesivne determinacije pojma jezika«. Ali pri tome univerzalnost se čuva i na nivou jezika i na nivou teksta. Zna se kako jezik mora da izgleda da bi mogao da funkcioniše. Zna se kako se konstruišu tekstovi. Na nivou teksta istoričnost ostaje prisutna u obliku istorijski oformljenih tekstovskih tradicija, tako da se dobija sledeći razvijeni pregled:

univerzalno

univerzalno

univerzalno

istorijsko

istorijsko

istorijsko

individualno

istorijsko

individualno

Na svakom od ovih nivoa se centralnom problemu značenja pristupa drukčije. Tako je na nivou govorenja interesantno, na koji se način govornik poziva na svet, kako upućuje na predmete i stanje stvari, kako koristi nejezička znanja i kako, suprotno tome, mnoštvo objekata svodi na mogućnosti koje mu jezik pruža. Na nivou istorijskih pojedinačnih jezika radi se o pitanju, kako je raščlanjen sadržajni aspekt, a na nivou teksta o njegovom smislu. Prema tome, svakom nivou treba dodati određenu vrstu semantike:

S engleskog: Vladislava Fešbabov